

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто організаційно-методичні проблеми планування та оцінювання грошових потоків підприємств. Досліджуються особливості здійснення бюджетування як процесу та комплексної управлінської технології. Систематизовано зарубіжні науково-методичні підходи до здійснення процесів бюджетування грошових потоків підприємств. Зазначено особливості здійснення бюджетування грошових потоків підприємств у вітчизняній практиці. Розроблено послідовність процесу оптимізації грошових потоків та побудовано систему оцінювання грошових потоків підприємства.

Ключові слова: грошові потоки, планування, бюджетування, оцінювання, управління.

KHRUSHCH N.
Khmelnitskyi National University

FEATURES OF PLANNING AND ASSESSING OF THE ENTERPRISE CASH FLOWS

The processes of planning and evaluation of cash flows of enterprises in modern economic conditions have been analyzed in the article. Cash flow management is an important financial leverage that ensures the growth of the value of an enterprise, which is the ultimate goal of any business entity. It is emphasized that in conditions of uncertainty and unpredictability of the environment, the level of efficiency of managing processes of cash flows of enterprises, to a large extent, depends on the implementation of budgeting and evaluation processes. Budgeting itself is the process of making of grounded management decisions in the financial and economic activity of the enterprise through the system of budgets, monitoring of their implementation, analyzing the deviations and, accordingly, implementation of planning, evaluation and optimization of cash flows. The author outlines the organizational and methodological aspects of planning and assessment of cash flows of enterprises. The features of budgeting as a process and integrated management technology were explored. Foreign scientific and methodical approaches to implementation of budgeting processes of cash flows of enterprises were systematized. The peculiarities of budgeting of cash flows of enterprises in the practice of Ukrainian enterprises were noted. It was emphasized that budgeting is one of the tools for optimizing the company's cash flows. The main goal of optimizing the cash flow of an enterprise is to identify the level of sufficiency of the cash formation, the efficiency of their use, as well as the balance of income (incoming) and expenditure (outflow) of funds in volumes and in time. As a result, optimization of cash flows of the enterprise should be carried out in stages. The author developed a sequence of optimizing process of cash flows, which contains four main stages of implementation. In the work the system of valuation of cash flows of the enterprise was constructed, in which, unlike the existing ones, indicators were systematized, which allow to establish liquidity of cash flows; the uniformity of cash flows and the provision of financial equilibrium of the enterprise; the synchronization of the formation of positive and negative cash flows; cash flow efficiency; the quality of the net cash flow; the sufficiency of the net cash flow and the ability of the company to continue operating in the future. It was emphasized that the high level of efficiency of processes of cash flow management of enterprises, to a large extent, depends on the implementation of budgeting and evaluation processes.

Key words: cash flows, planning, budgeting, assessing, management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах подолання наслідків кризи, при об'єктивній необхідності ефективного розвитку, все більше керівників підприємств вважають своїм головним завданням пошук та розробку механізмів, що дозволяють забезпечувати конкурентоспроможність і стабільність організаційних структур на довгострокову перспективу. Наразі, одним із таких дієвих механізмів є бюджетування – комплексна управлінська технологія, яка при поєднанні із процесами об'єктивного оцінювання здатна перевести плани підприємства в площину їх реалізації в перспективі. Саме бюджетування дозволяє керівництву підприємства із високою ймовірністю оцінити ефективність прийнятих управлінських рішень, оптимально розподілити ресурси підприємства, намітити шляхи та напрями розвитку усієї організаційної структури, а також уникати кризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Значний внесок у розробку науково-методичних засад бюджетування (планування) та оцінювання грошових потоків на підприємстві зробили такі зарубіжні вчені: І. Балабанов, К. Друрі, Д. Хан, В. Майер, М. Мескон, Ч. Т. Хорнгрен та ін. Серед українських науковців слід виділити праці Т. Г. Бень, М. Д. Білик, С.Ф. Голова, Т. П. Карпової, Л. В. Нападовської, В. П. Савчука, А. Д. Шеремета й інших. У той же час, окремі проблеми теоретичного, методологічного та практичного характеру потребують подальшого удосконалення, що обумовлює продовження наукових досліджень у цій царині.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високий рівень ефективності процесів управління грошовими потоками підприємств, значною мірою, залежить від здійснення процесів бюджетування та оцінювання. В сучасних умовах потребують уточнення організаційні та методичні аспекти планування і оцінювання грошових потоків підприємств. Наразі важливе значення має досягнення на підприємстві високого рівня ефективності використання грошових потоків, що вимагає розробки

послідовності процесу оптимізації та побудови системи оцінювання грошових потоків підприємства. **Формулювання цілей статті.** Метою статті є дослідження процесів планування та оцінювання грошових потоків підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кожен суб'єкт господарювання займається бюджетуванням, оскільки цей процес невід'ємний від процесу управління будь-якою організаційною структурою. Бюджетування (від англ. слова budgeting) – це планування і розробка бюджетів, діяльність в рамках етапу планування бюджетного процесу. Бюджетування – це процедура складання і прийняття бюджетів, одна зі складових системи фінансового управління, яка призначена для оптимального розподілу ресурсів суб'єкта господарювання в часі. Отже, бюджетування є процесом складання планів показників діяльності підприємства і контролю за їх виконанням [4, с.125]. Бюджетування є комплексною управлінською технологією, яка здатна перевести плани підприємства в площину їх реалізації. Основна відмінність сучасного бюджетування та фінансового планування полягає в делегуванні фінансової відповідальності. Бюджетне управління XXI століття від XX століття відрізняється наявністю принципу керованої демократії (президентська демократія). Сучасна система бюджетного управління ґрунтується на принципі колегіального прийняття рішень. Бюджетування дозволяє керівництву підприємства оцінити із високою ймовірністю ефективність прийнятих управлінських рішень, оптимально розподілити ресурси підприємства, намітити шляхи та напрями розвитку усієї організаційної структури, а також уникати кризових ситуацій. Бюджетування це метод розподілу ресурсів для досягнення цілей, його також можна визначити, як процес прийняття управлінських рішень щодо управління активами (в частині оцінки доцільності припливу і відпливу активів). Його основна мета на сучасному підприємстві полягає в підвищенні ефективності роботи підприємства за допомогою: цільової орієнтації і координації всіх подій на підприємстві; виявлення ризиків і зниження їх рівня; підвищення гнучкості, пристосованості до змін. Головна мета бюджетування полягає у забезпеченні виробничо-комерційного процесу грошовими ресурсами. Для її досягнення необхідно виконати такі основні завдання:

- 1) встановлення об'єктів бюджетування;
- 2) розробка системи операційних та фінансових бюджетів;
- 3) розрахунок системи показників бюджетів;
- 4) розрахунок необхідного обсягу грошових ресурсів, які здатні забезпечити фінансову стійкість, платоспроможність та ліквідність балансу і підприємства;
- 5) розрахунок величини (суми) внутрішнього та зовнішнього фінансування і виявлення можливих резервів;
- 6) прогноз доходів, витрат та капіталу підприємства.

Основним методом управління грошовими потоками підприємства є складання бюджету грошових коштів, який відображає очікувані підприємством грошові надходження та виплати в окремому періоді. Бюджет грошових коштів (БГК) є дієвим інструментом бюджетування грошових ресурсів, обумовлених їх надходження і вибуттям.

В цілому розробка бюджету містить такі чотири основних етапи:

- 1) постановка проблеми та збір вихідної інформації для розробки проекту бюджету;
- 2) аналіз та узагальнення зібраної інформації, розрахунок науково-обґрунтованих показників економічної діяльності підприємства, формування проекту бюджету;
- 3) оцінка проекту бюджету;
- 4) затвердження бюджету.

В країнах із розвинутою ринковою економікою бюджет давно зайняв гідне місце. Аналіз праць зарубіжних авторів [7–10 та ін.] свідчить, що бюджет грошових коштів може бути складений в декількох варіантах із використанням таких методів:

1. Метод гнучких бюджетів або метод бюджетного контролю.

В процесі реалізації бюджету може бути здійснена оцінка прийнятих припущень та визначено яке із серії прийнятих припущень найбільш відповідає дійсності. При цьому бюджети будуть гнучкими та дозволяти вживати заходів щодо пристосування до нових обставин ще до погіршення обстановки. Кожен прогноз є фактично короткостроковим планом, який коректується, в нього вносяться доповнення і, врешті-решт, він замінює первинний план.

2. Ймовірний бюджет грошових коштів.

Цей метод може розглядатися як продовження методу гнучких бюджетів. Він полягає в тому, щоб розрахувати залишок грошових коштів на кожен місяць в залежності від ймовірної умови не однієї, а кількох змінних, наприклад, обсягу продажів і норми торгової націнки до покупної вартості. Цей залишок також стає випадковою змінною, для якої можна розрахувати математичне очікування і середнє відхилення.

3. Змодельований бюджет грошових коштів.

Більшість фірм вважає доцільним і економічно виправданим підтримання постійного залишку на своєму банківському рахунку не нижче певного мінімуму (нормативу), який являє собою аналог страхового запасу на випадок непередбачених ситуацій. Цільовий залишок грошових коштів встановлюється із урахуванням таких обставин: 1) забезпечення поточної діяльності та страховий запас на випадок

непередбачених операцій; 2) необхідність підтримання компенсаційних залишків, які визначаються за угодою з банком. Величина поточних і страхових запасів грошових коштів залежить від обсягу операцій фірми, невизначеності прогнозів відносно грошових потоків і умов отримання позики в короткий термін у разі потреби.

В зарубіжних джерелах пропонується чотири основних моделі розрахунку мінімального залишку грошових коштів і контролю за ним: модель Баумоля, модель Міллера-Орра, модель Стоуна, модель за методом Монте-Карло. В результаті проведеного дослідження було виявлено, що найбільш широко використовується за кордоном є модель Баумоля, який перший трансформував для планування залишку грошових коштів модель ЕОQ. Вихідними положеннями моделі Баумоля є сталість потоку витрачання грошових коштів, зберігання всіх резервів грошових коштів у формі короткострокових фінансових вкладень і зміна залишку грошових активів від їх максимуму до мінімуму, рівного нулю.

Українські підприємства наразі лише накопичують досвід управління фінансами за допомогою системи бюджетування. Особливість вітчизняних економічних умов не дозволяє формально відноситись до впровадження зарубіжної системи бюджетування. Механічне копіювання і використання зарубіжних моделей управління грошовими потоками в сучасних українських умовах малоефективне. У той же час, детальне вивчення існуючого досвіду дозволить побудувати власні, адаптовані до українських реалій, моделі управління грошовими потоками.

Бюджетування грошових потоків (бюджетування руху грошових коштів) – це фінансова, інформаційна, організаційна технологія, що забезпечує складання та ведення бюджету руху грошових коштів. Це один з найбільш ефективних методів управління грошовими ресурсами підприємств і організацій. Метою бюджетування грошових потоків є розрахунок необхідного обсягу грошових коштів та встановлення моментів, коли у підприємства очікується нестача або надлишок грошових коштів для того, щоб уникнути кризових явищ і раціонально використовувати кошти підприємства. Бюджет руху грошових коштів є докладним кошторисом очікуваних надходжень і виплат грошових коштів за певний період, що включає як конкретні статті надходжень і виплат, так і їх тимчасові параметри.

Розробка методичного забезпечення управління грошовими потоками спрямована на створення дієвого контролю за підвищенням ефективності їх формування та використання. Найважливішими завданнями процесу управління грошовими потоками слід визнати забезпечення за часом і обсягами збалансованості, синхронності грошових потоків за видами господарської діяльності, а також зростання чистого грошового потоку організації. Об'єктами такого бюджетування виступають позитивний і негативний грошовий потік, сальдо грошових коштів, безпосередньо чистий грошовий потік організації. Серед традиційних методів бюджетування грошових потоків в організації превалюють розрахункові, що засновані на послідовному визначенні прогнозних значень надходження і витрачання грошових коштів від операційної (поточної), інвестиційної та фінансової діяльності, а також бюджетування чистого грошового потоку по організації в цілому [3].

Бюджетування грошових потоків (надходження і витрачання грошових коштів) розрахунковим методом здійснюється поетапно у наступній послідовності дій.

Етап 1 – бюджетування надходження і витрачання грошових коштів від поточної діяльності. Бюджетування здійснюється двома способами виходячи із: 1) бюджетування обсягу продажу продукції і 2) бюджетування цільової суми чистого прибутку.

Етап 2 – бюджетування надходження і витрачання грошових коштів від інвестиційної діяльності.

Етап 3 – бюджетування надходження і витрачання грошових коштів від фінансової діяльності.

Бюджет руху грошових коштів – це фінансовий документ, який відображає у систематизованій формі на заданому інтервалі часу очікувані і фактичні величини надходження і вибуття грошових коштів підприємства в цілому, а також в розрізі кожного виділеного центру фінансової відповідальності.

Бюджет руху грошових коштів використовується: у бізнес-плануванні (для складання фінансового плану руху грошових коштів в рамках бізнес-проекту); у фінансовому плануванні (для складання фінансового плану руху грошових коштів); у бухгалтерському, управлінському та оперативному обліку (для складання звіту про рух грошових коштів).

Бюджетування належить розглядати як процес прийняття виважених управлінських рішень у фінансово-господарській діяльності підприємства за допомогою системи бюджетів, контролю за їх виконанням, аналізу відхилень і, відповідно, здійснення планування та оптимізації грошових потоків. Управління грошовими потоками підприємства здійснюється на основі використання двох документів: бюджету руху грошових коштів (як планово-облікової форми) та Звіту про рух грошових коштів (як звітної форми). Отже, бюджетування є одним із інструментів оптимізації грошових потоків підприємства. Основною метою оптимізації руху грошових потоків підприємства є виявлення рівня достатності формування грошових коштів, ефективності їх використання, а також збалансованості надходження (вхідні) та витрачання (вихідні) грошових коштів за об'ємами та у часі. Внаслідок чого оптимізацію грошових потоків підприємства доцільно проводити поетапно:

Етап 1 – встановлення динаміки формування вхідного грошового потоку підприємства у розрізі окремих його джерел. Здійснюється порівняння темпів зростання величини надходжень із темпами приросту

активів підприємства, обсягами виробництва та реалізації продукції. Особлива увага надається встановленню співвідношення грошових коштів (за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел) та виявленню ступеня залежності розвитку підприємства від зовнішніх джерел фінансування.

Етап 2 – встановлення динаміки формування від'ємного грошового потоку підприємства. Визначається структура від'ємного потоку за напрямками витрат грошових коштів як власних, так і залучених та його вплив на збільшення ринкової вартості активів підприємства.

Етап 3 – встановлення динаміки показника чистого грошового потоку, як найважливішого показника результативності господарської діяльності підприємства та індикатора рівня збалансованості його грошових потоків у цілому. Дослідження проводиться на основі збалансування вхідних і вихідних грошових потоків за їх об'ємом. Особлива увагу приділяється встановленню факторів за рахунок яких відбулося формування чистого грошового потоку – чи за рахунок збільшення частки чистого прибутку, який пов'язаний із збільшенням обсягу випуску товарної продукції та зниженням її собівартості, чи із збільшенням частки чистого прибутку за рахунок зростання реалізаційних цін на товарну продукцію та здійсненням позареалізаційних операцій.

Етап 4 – визначається синхронність формування вхідних і вихідних грошових потоків у розрізі окремих інтервалів звітної періоду, яка надає можливість їх оптимізувати.

Оцінка грошових потоків здійснюється на основі розрахунку показників, які можна систематизувати у систему оцінювання, табл. 1.

Таблиця 1

Система оцінювання грошових потоків підприємства

Показники	Економічний зміст показників
<i>Ліквідність грошових потоків</i>	
Коефіцієнт ліквідності грошових потоків	характеризує здатність підприємства покривати необхідні витрати грошових коштів додатним грошовим потоком у звітному періоді
<i>Участь грошових коштів та їх еквівалентів в оборотних активах та їх оборотність</i>	
Кількість оборотів оборотних активів	свідчить про швидкість обороту оборотних активів
Середній період обороту оборотних активів	характеризує середню величину періоду обороту оборотних активів
Коефіцієнт участі грошових коштів та їх еквівалентів в оборотних активах	відображає рівень ефективності використання грошових активів
Кількість оборотів грошових коштів та їх еквівалентів	свідчить про швидкість обороту грошових коштів та їх еквівалентів
Середній період обороту грошових коштів	характеризує середню величину періоду обороту грошових коштів
<i>Рівномірність грошових потоків та забезпечення фінансової рівноваги підприємства</i>	
Середньоквадратичне відхилення грошових потоків в досліджуваному періоді часу	відображає ступінь рівномірності формування грошових потоків підприємства
Коефіцієнт варіації	відображає ступінь рівномірності формування грошових потоків підприємства
Коефіцієнти інкасації	дозволяють визначити, коли і в якій сумі очікується надходження грошових коштів від продажів відповідного періоду; відображають процент очікуваних грошових надходжень від продажів за відповідний період часу від моменту реалізації
<i>Синхронність формування позитивного і від'ємного грошових потоків</i>	
Коефіцієнт кореляції вхідного та вихідного грошових потоків	характеризує синхронність позитивного і від'ємного грошових потоків у часі
<i>Ефективність грошових потоків</i>	
Коефіцієнт ефективності грошового потоку в досліджуваному періоді	відображає результативність управлінських рішень щодо грошових потоків, їх вплив на стан фінансової рівноваги

Показники	Економічний зміст показників
<i>Якість чистого грошового потоку</i>	
Коефіцієнт якості чистого грошового потоку	визначає якість чистого грошового потоку, яка характеризується зростанням частки чистого прибутку за рахунок зростання обсягів операційної діяльності
<i>Достатність чистого грошового потоку та здатність підприємства продовжувати діяльність у майбутньому</i>	
Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку	свідчить про достатність акумульованого підприємством чистого грошового потоку з позицій його потреб
Коефіцієнт реінвестування чистого грошового потоку	показує частку грошових інвестицій, які спрямовані на заміну активів, що сприяють зростанню виробництва
Коефіцієнт руху грошових коштів у результаті операційної діяльності	показує здатність підприємства генерувати ресурси в процесі своєї операційної діяльності для виконання поточних зобов'язань. Базою для оцінки цього показника є його порівняння з показниками аналогічних компаній, що належать до тієї ж галузі економіки
Коефіцієнт грошового покриття виплат по відсотках	показує, чи достатньо грошових коштів генерує підприємство в процесі операційної діяльності для виплати відсотків за довгостроковими та короткостроковими зобов'язаннями
Коефіцієнт грошового покриття короткострокових боргів	оцінює здатність підприємства погашати свої короткострокові зобов'язання.
Коефіцієнт відношення грошового потоку від операційної діяльності до капітальних витрат	показує здатність підприємства погашати свої зобов'язання після здійснення капіталовкладень за рахунок внутрішніх джерел
Коефіцієнт відношення грошового потоку від операційної діяльності до загальної суми боргу	показує здатність підприємства погашати свої зобов'язання за умови використання всієї суми чистих надходжень грошових коштів на погашення зобов'язань.

Джерело: систематизовано автором

За результатами розрахунку можна встановити позитивні та негативні тенденції розвитку грошових потоків підприємства, оцінити результати управління грошовими потоками і підприємством в цілому. На основі здійсненого аналізу та оцінки виявляються резерви оптимізації та планування грошових потоків підприємства.

Висновки. Управління грошовими потоками – це важливий фінансовий важіль, який забезпечує зростання вартості підприємства, що є кінцевою метою будь-якого суб'єкта господарювання. Підсумовуючи вище зазначене, можна стверджувати, що в умовах невизначеності і непередбаченості зовнішнього середовища рівень ефективності процесів управління грошовими потоками підприємств значною мірою залежить від здійснення процесів бюджетування та оцінювання. Саме бюджетування є процесом прийняття виважених управлінських рішень у фінансово-господарській діяльності підприємства за допомогою системи бюджетів, контролю за їх виконанням, аналізу відхилень і, відповідно, здійснення планування, оцінювання та оптимізації грошових потоків. Розглянуті питання вельми актуальні тому потребують подальшого дослідження, спрямованого на розробку складових механізму та стратегії управління грошовими потоками підприємства.

Література

1. Бень Т. Г. Бюджетування як інструмент удосконалення системи фінансового менеджменту підприємств / Т. Г. Бень, С. Б. Довбня // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 56–60.
2. Бланк И. А. Управление денежными потоками / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Ника-Центр, 2007. – 752 с.
3. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга : Ника-Центр, 2004. – 656 с.
4. Бюджетирование: шаг за шагом / Е. Ю. Добровольский, Б. М. Карабанов, П. С., Боровков Е. В. Глухов, Е. П. Бреслав. – М. : Питер, 2009. – 402 с.
5. Друри К. Управленческий и производственный учет : учебник / К. Друри ; [пер. с англ.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 1071 с.
6. Лігоненко Л. О. Управління грошовими потоками : навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, Г. В. Ситник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 255 с.

7. Майер Е. Контроллинг как система мышления / Е. Майер. – М. : ДИС, 1997. – 159 с.
8. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1993. – 702 с.
9. Хан Д. Планирование и контроль; концепция контроллинга / Д. Хан ; [пер. с нем.] / под ред. и с предисл. А.А. Турчака, Л.Г. Головача, М.Л. Лукашевича. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с. : ил.
10. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер ; [пер. с англ.] / под. ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 416 с. : ил.

References

1. Ben T. H. Biudzhetuвання як instrument udoskonalennia systemy finansovoho menedzhmentu pidpriemstv / T. H. Ben, S. B. Dovbnia // *Finansy Ukrainy*. – 2001. – 7. – S. 56–60.
2. Blank Y. A. Upravlyenye denezhnyymi potokamy / Y. A. Blank. – 2-e yzd., pererab. y dop. – K. : Nyka-Tsentr, 2007. – 752 s.
3. Blank Y. A. Finansovyi menedzhment : uchebnyi kurs / Y. A. Blank. – 2-e izd., pererab. y dop. – K. : Elha : Nyka-Tsentr, 2004. – 656 s.
4. Biudzhetyrovanye: shah za shahom / E. Yu. Dobrovolskiy, B. M. Karabanov, P. S., Borovkov E. V. Hlukhov, E. P Breslav. – M. : Pyter, 2009. – 402 s.
5. Drury K. Upravlencheskiy y proizvodstvennyi uchet : uchebnyk / K. Drury ; [per. s anhl.]. – M. : YuNYTY-DANA, 2002. – 1071 s.
6. Lihonenko L. O. Upravlinnia hroshovymy potokamy : navch. posib. / L. O. Lihonenko, H. V. Sytnyk. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2005. – 255 s.
7. Maier E. Kontrollynh kak systema myshleniya / E. Maier. – M. : DYS, 1997. – 159 s.
8. Meskon M. Kh. Osnovy menedzhmenta / M. Kh Meskon, M. Albert, F. Khedoury ; [per. s anhl.]. – M. : Delo, 1993. – 702 s.
9. Khan D. Planirovaniye y kontrol; kontseptsiya kontrollynha / D. Khan ; [per. s nem.] / pod red. y s predysl. A.A. Turchaka, L.H. Holovacha, M.L. Lukashevycha. – M. : Finansy i statistika, 1997. – 800 s. : yl.
10. Khornhren Ch. T. Bukhhalterskiy uchet: upravlencheskiy aspekt / Ch. T. Khornhren, Dzh. Foster ; [per. s anhl.] / pod. red. Ya. V. Sokolova. – M. : Finansy i statistika, 1995. – 416 s. : yl.

Рецензія/Peer review : 30.09.2017

Надрукована/Printed :23.12.2017

Рецензент: д.е.н., проф. Григоров П. М.